

Om begriplighet i muntliga nyheter

Recension av *Talspråkslära för journalister och andra*, Håkan Hanson, Studentlitteratur, 2001, 184 sidor.

Av Gunilla Byrman, nordiska språk, Växjö universitet

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

"Palinska nattbrunnet - sex vindskupister utfönstrade - prima knallfallade - övriga lasarettade." Koncentration kan vara lönsam som i detta telegraferade meddelande från Stockholm till Örebro om branden i Palinska palatset. Nattredaktören på hemmaredaktionen förväntades - och lyckades sannolikt - skriva en välformulerad nyhetstext med utgångspunkt i dessa nio ord. Exemplet visar att skriftlig koncentration är effektiv för dem som snabbt vill ha information och kan utnyttja den på rätt sätt.

Men att lyssna till koncentrerade nyheter som utgår från radio och TV är däremot svårt och kan påverka förståelsen menligt. Detta visar journalisten och radiomannen Håkan Hanson med all önskvärd tydlighet i sin senaste bok *Talspråkslära för journalister och andra*. Han tes är att spontant tal ökar lyssnarnas och tittarnas förståelse av nyhetens budskap. Han kritiserar dagens nyhetsuppläsare för att, som han uttrycker det, "tala skrivande". Det vill säga de utnyttjar inte talets rytm, melodi och betoning (prosodi) för att framföra nyhetens budskap. Ett sådant beteende är en styggelse eftersom prosodin uppbär mycket av budskapets betydelse i allt spontant tal.

Boken innehåller tre delar med intresseväckande rubriker och pedagogiska sammanfattningar, och dessutom en cd som åskådliggör mer eller mindre lyckade, muntligt framförda nyheter samlade från radions samhällsprogram.

Första delen ger en bakgrund om tal och hur talspråket fungerar i verkligheten och medievärlden. Här följer ett exempel: "Ja, bakom Herrestad ligger ju en liten sjö med en liten holme i som väldigt många ifrån Kärda tycker om att gå och besöka grannar och så vidare väldigt vackert och många går dit på en söndagspromenad och så där." Att texten kommer från en rutinerad nyhetsjournalist är svårt att fatta. Ändå har sekvensen sänts i ett regionalt radioscoop och ingen protesterade mot meningsbyggnaden. Förklaringen är enkel: det är spontant tal hämtat ur ett studiosamtal. Meningarna blir konstiga först sedan de nedtecknats.

Del 2 beskriver och karakteriserar olika nyhetsformer. Författaren skiljer mellan skriftliga radio- och TV-former som helt enkelt är upplästa texter, såsom telegram, och muntliga, som formuleras samtidigt som det uttalas. Ett exempel på den sistnämnda är studiointervjuer, där programledaren intervjuar makthavare, experter eller ögonvittnen. En annan muntlig form som håller på att etableras är studiosamtal, där en dialog förs mellan programledare och en annan reporter på redaktionen. Denna nyhetsform utnyttjas när redaktionen vill kommentera en nyhet eller befinner sig i ett skarpt nyhetsläge. Studiosamtalet ger snabbt nyheter, och oftast på ett begripligare sätt än en telegramuppläsning skulle ha gjort.

För att bli framgångsrik i det publika samtalet - det samtal som är avsett för en tredje part, som ett studiosamtal - gäller delvis andra regler än för den upplästa texten eller det vardagliga samtalet utanför studion. Således bör deltagarna försöka närma sig lyssnarnas språk, ha ett visst mått av spontanitet i formuleringar och ämnesval. Dessutom bör journalisten visa artighet och inte omedelbart avbryta eller gå vidare i samtalet. Frågor och

svar ska ha en logisk linje, och samtalet bör sättas in i ett sammanhang så det utsagda blir begripligt för lyssnaren.

En tredje muntlig nyhetsform - spontant talad monolog - används flitigt av Radiosporten, men kan också brukas vid viktiga nyhetstillfällen. Journalisten Arvid Lagercrantz, tidigare politisk reporter på Ekot, gjorde under sin tid där om sina texter till spontant tal. Det blev begripligare än det traditionella trumpetandet, som han uttryckte det.

Håkan Hanson diskuterar också vad journalisterna brukar göra med språkets funktioner. I detta sammanhang skriver han att journalistiken i motsats till retoriken mest arbetar med sakliga referat och analyser för att informera och ge lyssnarna fakta så att de själva kan bilda sig en uppfattning om olika samhällsföreteelser. Här önskar jag att författaren nyanserat sin framställning en smula, eftersom även föregivet sakliga och objektiva nyheter måste ha en vinkel och någons perspektiv. Sannolikt påverkar detta lyssnarnas åsiktsbildning.

Trots allt intar den informativa funktionen en framskjuten särställning inom nyhetsjournalistiken. "There is no news tonight" meddelade BBC lyssnarna nyhetsfattiga kvällar under 1930-talet. Men den journalistiska tekniken har gått framåt och numera upprepar man i stället gamla nyheter när nya är bristvara. Det är också viktigt att få reda på att ingenting har hänt. Korta nyhetssändningar tillfredsställer för det mesta lyssnarnas behov på den punkten. Att lyssna på nyheter i radio eller TV är också en ritual och trygghet för många, och en norsk undersökning visar att människor ser det som en social plikt att konsumera nyheter.

I del 3 "Begriplighetslära" visar författaren med sina egna och andras undersökningar hur talade nyhetsformer kan göras begripligare än de många gånger är. Enkelt uttryckt går det ut på att motivera lyssnarna att ta emot nyheten och att skapa en förståelseprocess inom lyssnarna. Traditionellt skapas begriplighet i medier genom förenkling, som kan göras på olika nivåer. Faktaurval, budskapets precisering, ordval och meningsbyggnad påverkar givetvis begripligheten. Men i muntliga nyhetsformer måste journalisten dessutom tänka på att namn, sifferuppgifter och förkortningar är svåra att uppfatta och att förkortning inte alltid innebär förenkling. Ett effektivt och enkelt sätt att öka lyssnarnas motivation är att i telegrammen byta subjekt, inte i varje mening, men i texten som helhet.

Kvicksilverhalterna i strömning från södra Bottenhavet har ökat. Enligt Naturhistoriska riksmuseet som utför mätningarna sjönk kvicksilverhalterna fram till 1996 men 1997 och 98 ökade halterna och även kadmiumhalterna i strömning och abborre har ökat. Kvicksilverhalterna i strömning är INTE så höga att fisken är oätlig. Vad som orsakat dom höjda halterna är ännu inte känt. (ur Sveriges Radio Uppland.) (ur Hanson 2001, s. 126)

Det abstrakta ordet *kvicksilverhalterna* är telegrammets subjekt. Ett enkelt sätt att konkretisera vore att göra *strömningen* till subjekt. Då kunde det låta så här.

Det går fortfarande att äta strömning trots att den innehåller allt mer kvicksilver, det säger Naturhistoriska Riksmuseet som undersökt strömningen i södra Bottenhavet. Fram till 1996 minskade kvicksilverhalten i strömningen men nu har den börjat öka igen. Strömning visar också ökad halt av kadmium och det gäller också en annan fisk, abborren. Men ätbara är de fortfarande. (ur Hanson 2001, s. 126)

En journalist vill kanske göra texten ännu mer lyssnarvänlig genom att vända sig direkt till *strömningsskonsumenterna*. Då kunde det låta så här.

Och här en nyhet för alla er som tycker om färsk strömning: Ni kan fortsätta äta den, meddelar Naturhistoriska Riksmuseet som undersökt strömningen i södra Bottenhavet. Kvicksilverhalterna har visserligen gått upp men inte så

mycket att strömmingsätarna behöver vara oroliga. Halterna sjönk fram till 1996 men har ökat sedan dess, dessutom har kadmiumhalterna ökat i både strömming och abborre. Ingen vet varför. Men än finns ingen anledning att sluta äta någon av fiskarna (Hanson 2001, s.127).

Begriper bättre gör vi också genom upplevelse. Medieforskaren Ib Poulsen framhåller att förståelse måste journalisten skapa i ett samspel mellan de möjligheter ett nyhetsinslag har i kraft av faktainnehåll, vinkling, utformning, och de bakgrundskunskaper, attityder och intressen som lyssnaren bidrar med. Allt detta skapar sammantaget förståelsen.

Spontant tal förstärker och skriftspråk försvagar begripligheten. Ib Poulsen har testat nyhetsprogram med traditionella nyheter som uppläst text och experimentella sådana med samtalsliknande nyheter. Han bedömde radioprogrammens begriplighet utifrån hur tillgängliga, åskådliga, relevanta och trovärdiga de var, och vilka möjligheter till identifikation som lyssnarna fick. Resultaten visar att högutbildade och flitiga mediekonsumenter förstod båda sändningarna bra, medan lågutbildade, särskilt kvinnor, förstod betydligt mer av experimentsändningen än den traditionella. Således lyckades faktiskt radioredaktionen krympa informationsklyftan mellan olika befolkningsgrupper med journalistiska medel, vilket är tänkvärt. Receptet var att reportrarna måste modernisera sina uttrycksformer. Tyvärr räckte ambitionen i bara en vecka i Danmarks Radio, men experimentet visar att förmågan finns. Frågan är hur länge orken skulle ha räckt i Sveriges Radio.

Håkan Hansons mångåriga erfarenhet som producent för Dagens Eko har givit honom unika insikter i hur det talade språket fungerar som informationsbärare, men också hur det felanvänt kan bli till ett begriplighetsproblem hos lyssnaren. Samhällsprogram i radio och TV är likriktade trots olika förutsättningar. Det är formspråket som verkar vara ett hinder för utveckling och kvalitet, anser Hanson. I sin bok stöder han sig på modern forskning om språk och medier. Han vill få journalister att inse hur skriftliga och muntliga budskap skiljer sig åt, vilka nackdelar den upplästa skriften har, och framför allt vilka muntliga alternativ som står till buds. Han lever som han lär; boken informerar lätt och engagerande om demokrativiktiga företeelser, som verkligen får igång förståelseprocessen hos läsaren. Måtte boken ha samma effekt på etermediernas nyhetsjournalister.

© [Gunilla Byrman](#)